

ריקודי-מצודה

תולדותיהם, צורותיהם ורקדניהם

מאת צבי פרידבר

השאלה "כיצד מרקדין לפני הכלה", שהעמידו חכמי בית שמאי ובית הלל (במאה הראשונה לספירה) (1) היא, ללא ספק, המקור לכל ריקודי החתונה שהתפתחו ביהדות במרוצת הדורות.

מפנה בהתייחסות לריקודי החתונה חל כאשר ר' יעקב בר אשר (1270-1343) קבע בקודקס ההלכתי שלו **ארבעת הטורים**, בטור "אבן העזר" ש"מצווה לשמח חתן וכלה ולרקד לפנייהם" (2) קביעה זו הפכה מיום הכתיבה למצוות עשה. כך היא מופיעה מאז בכל המקורות הדנים בסוגיה ורק ביצועה המעשי משתנה ממקום למקום. ראשון המשתמשים במונח מחול מצווה בקשר לריקודי החתונה היה המהרי"ל (ר' יעקב הלוי מוולין - 1365-1427), שחי בגרמניה. בספרו **מנהגי המהרי"ל** נכתב: "ויש מקומות שמחננין [מרקדים] אז מחול המצווה מה שעושים במוצאי שבת אחר ההבדלה" (3) בדרך כלל נערכו החתונות ביהדות אשכנז בימי שישי בבוקר, ונשפי החתונה נערכו במוצאי השבת, לאחר ההבדלה בבית-החתונות או בית-המחולות (4) שכל קהילה חשובה רכשה לעצמה, ויש להניח, שמנהג זה קדם לימיו של המהרי"ל.

כדי לעמוד על התפתחותם של ריקודי-המצווה, לא נותר לנו אלא לסקור את ספרות המנהגים וספרות המוסר של אותם ימים. בספר המנהגים הראשון בלשון יהודית אשכנזית (עברי-דייטש) שהופיע בוונציה בשנת 1590, כתוב כדלקמן: "באחדות מן הקהילות מרקדים אז את ריקוד המצווה הגברים עם החתן והנשים עם הכלה" (5).

במחקריו הרבים בנושא ריקודי-המצווה, יצחק ריבקינד הניח שבראשיתם הם היו ריקודים חברתיים-קיבוציים (6) ולדבריו אלה יש תימוכין גם בכתביהם של רושמי רשומות שלא מבני-ברית, שרשמו רבים ממנהגי היהודים שבהם נטלו חלק. למשל, הרב או זקן הפרנסים היה לוקח את החתן ואחריהם היו יתר המסובים מסתדרים זוגות זוגות, עד שנוצרה שורה ארוכה של זוגות, וככה היו יוצאים במחול כולם יחד. הנשים נהגו לעשות אותו הדבר - החשובה שבהן הובילה את הכלה ויתר הנשים הסתדרו אחריהן באותה מתכונת כמו הגברים (7) אך לא לאורך ימים נשמרה ההפרדה בין המינים בשעת ביצועם של ריקודי-המצווה, לא בריקוד היחיד של הגבר עם החתן והאשה עם הכלה ולא בריקוד

הקבוצות שתואר לעיל. זאת למדים אנו מספרות המנהגים והמוסר מהמאה ה-17 ואילך. במשך הזמן השתנו ריקודי-המצווה והפכו בחלקם לריקודים מעורבים ולא רק בין החתן לכלתו בלבד, אלא בשיתוף כל קהל הנוכחים. אולם התראות הולכות ותוכפות נגד מגע ישיר בין הכלה לבני זוגה למחול הולידו את "הריקוד בהפסק של מטפחת" (11).

מפנה בהתייחסות לריקודי החתונה חל כאשר ר' יעקב בר אשר (1270-1343) קבע בקודקס ההלכתי שלו ארבעת הטורים, בטור "אבן העזר" ש"מצווה לשמח חתן וכלה ולרקד לפנייהם"

נעבור עתה לסקירת המקורות. בפירושו של הרב ר' אברהם צבי איזנשטאט (1813-1863) **פתחי תשובה** נאמר: "מצווה לשמח חתן וכלה ולרקד בפניהם". והוא מביא את דברי הרב אברהם חיים שור (נפטר ב-1832), מחבר הספר **תורת חיים**: "ונראה דאסור ללכת במחול עם הכלה בשבעת ימי המשתה, אפילו אינו אוחז בידה ממש אלא בהפסק של מטפחת בדרך שנוהגים מקצת תלמידי חכמים שבדור הזה, אף הכא לא שפיר ואותן בני בליעל ההולכים במחול עם הנשים דעלמא עליהם אומר הכתוב יד ליד לא ינקה רע" (8) כלומר, גם בספרות המוסר של אותם ימים קיימת התייחסות לעניין ריקודי-המצווה ודרך ביצועם. בספר המוסר של ר' י"מ אפשטיין (נפטר ב-1706) **דרך הישר לעולם הבא** (כתוב בעברי-דייטש) הנו קוראים: "חלק מן האנשים רוקדים עם הכלה כשהם עוטיפים את ידי הכלה, והם עושים זאת מטעמי מצווה, במגמה לשמח את הכלה. מי שאינו עושה כן ואינו רוקד עם שום כלה, הוא בכל זאת יהודי אדוק" (9).

בחתונות שנערכו בשנים האחרונות בין חצרות חסידים נמדינת ישראל, אפשר היה להבחין בהבדלים רבים בין ריקודי-המצווה - בהפסקים שבין הרוקדים ובצורת הריקוד, בחצרות החסידים השונות

מקור קדום יותר מאלה שהובאו לעיל ומאזור שונה הוא חיבור הפרשנות לתורה של ר' יוחנן לוריא (סוף המאה ה-15 - ראשית המאה ה-16) איש אלזס, **משיבת נפש** (10) שם הוא כותב בין היתר: "אבוי ואבוי על המנהג הרע במדינות האלה בעת שמרקדין ומזמרין ושותין שלוקחים האנשים את הנשים אפילו אשת איש בידיים יחפם [חשופות] ומרקדים עמהם. ויש חושבים שעושים מצווה לרקד עם הכלה" (11).

בחיים חברתיים בקהילות האזור, התקיימו ריקודים מעורבים בהזדמנויות שונות ולא בחתונות בלבד. בחלק ממפגשי המחול היו הרוקדים אוחזים איש ביד רעותו בלא כל חציצה, על כך אנו למדים מההתראות על נוהג זה בדברי התוכחה. מעניינת במיוחד תפיסת הכללית של ר' יוחנן לוריא את עניין הריקודים. במקום אחר בחיבורו הוא כותב על שירת הנשים וריקודן כדלקמן: "רק הבתולות ראוי להן שיחזרו עצמן על הבריות לקפץ אחריהן - ראוי למחות לנשים המשוררות לפני הכלות במעמד [במעמד] האנשים. רק הבתולות שמתרות בזה כדי לחבב הבחורים, כדי שיקפצו אחריהן לשם אישות" (12) ניתן אפוא לומר, שר' יוחנן לוריא יוצא כנגד כל צורה של ריקודי נשים עם גברים, אבל מתיר את ריקודן של בתולות במעמד גברים בטענה, כי כך דרכן להתחבב על הבחורים לשם מציאת חתנים. זו ללא ספק דעה מקורית ביותר, וככל הידוע לי, הראשונה מסוגה אם לא היחידה.

ריקודי-המצווה שינו במרוצת הדורות את תוכם, צורתם, משמעותם ואף את דרך ביצועם. הדברים אמורים בעיקר בחצרות החסידים ובעיירות ישראל שבמזרח אירופה, כי נכנסו לפעולה הכליזמרים והבדחנים למיניהם, שהפכו למנהגי ריקודי-המצווה, הן באמצעות הליווי המוסיקלי והן בדרך הזמנתם של הנוכחים לצאת בריקוד עם הכלה. התנועה החסידית פיתחה גישה משל עצמה לריקוד ובייחוד לריקודי-המצווה שבחתונות, שבהן מקובל לרקוד בהפסק של מטפחת. אצל החסידים אין כלל ריקודים מעורבים, אך לעומת זה תופסים ריקודי-המצווה והריקוד שלפני הכלה, ובעיקר עם הכלה, מקום חשוב ביותר בחתונות. הריקוד עם הכלה התפשט מחצרות החסידים אל כלל יהדות מזרח אירופה, והוא הפך, כפי שנראה בהמשך, במידה רבה לריקוד מעורב. בחסידות, הריקוד בהפסק של מטפחת התמקד בריקודי-המצווה שבחתונות. לסוג זה של ריקוד היו שמות משמות שונים ואף תוכנו וצורתו השתנו

ממקום למקום. גם המועד בו רקדו את ריקודי-המצווה היה שונה מחצר לחצר, וגם בני הזוג של הכלה היו שונים במקומות שונים. בדבר אחד היתה בחצרות החסידים אחידות - באמונה בחשיבותה של המצווה לרקוד עם הכלה. למשל, מסופר על ר' מוטלי בן ר' נחום, המגיד הגדול מצירנוביל, שבצאתו לריקודים עם הכלה היה אוהז בקצה אחד של המטפחת והכלה היתה אוהזת בקצה השני. כך היה מרקד עימה שעה ארוכה, וגם כאשר עייפה הכלה ופרשה מן הריקוד, היה ר' מוטלי מוסיף לרקוד ללא לאות. בשעת הריקודים הגיע ר' מוטלי לביטול היש, ולא היה בעלמא הדין. תלמידיו אמרו, שר' מוטלי היה משיב כהלכה על השאלה כיצד מרקדין אילו חי בימי בית שמאי ובית הלל. (13)

ודגומה שנייה: מסופר על ר' משה לייב מסאסוב שהיה ידוע ביגיעה הרבה שיגע למען הכנסתן של כלות עניות לחופה וכאשר עלה בידו, לא ויתר על השתתפות בשמחתן. והנה, לעת זקנתו הופנתה אליו כלה ענייה, שלא היו

ריקוד הזקנה עם החלה בפני החתן והכלה

AN OLD LADY DANCING WITH A "SHABOTH CHALLA" IN HER HAND

BEFORE THE BRIDE AND GROOM

בידה אמצעים לעריכת חופתה. ר' משה לייב דאג לכל צרכיה ועמד לשלחה לביתה. בהיותו זקן לא היה מסוגל לנסוע לחתונתה אך רצה בכל זאת לשמוח בשמחתה ולכן קרא למנגנים, לבש בגדי שבת ולקח את הסודר מאמתחתו. את הקצה האחד נתן בידי הכלה ובקצהו האחר החזיק בעצמו, ולשעה קלה יצא בריקוד עם הכלה בהתלהבות רבה. כה גדולה היתה המצווה בעיניו, עד כי עשה את מעשהו עוד קודם חתונתה. (14)

בשני המקרים שהובאו לעיל התקיים הריקוד עם הכלה בהפסק של מטפחת, וזו הצורה המקובלת ברוב חצרות החסידים, אף שיש הבדלים קטנים במועד הריקוד ובמשתתפים בו. חסידי סדגורא למשל היו רוקדים את ריקודי-המצווה עוד לפני יום החתונה, בשעת ה"חתן מאהל" (סעודת החתן) בערב שלפני החופה. הקהל היה נעמד בחצי גורן עגולה אל מול פני המחותנים, כדי שיוכלו לחזות בריקוד-המצווה שרקדו החתן והכלה בלבד, בהפסק של מטפחת. במעמד זה לא היתה הכלה מכסה את פניה, כדי לקיים את הנאמר בתלמוד ש"אדם לא יקדש אשה עד שיראינה". מיד עם

גמר הריקוד היו מוציאים את הכלה מתוך המעגל, והקהל היה ממשיך בריקודים בליווי ניגונים עליזים של כליזמרים. (15)

בחתונות שנערכו בשנים האחרונות בין חצרות חסידים במדינת ישראל, אפשר היה להבחין בהבדלים רבים בין ריקודי-המצווה - בהפסקים שבין הרוקדים ובצורת הריקוד, בחצרות החסידים השונות. כך, למשל, חברו כמה מנהגים של חצרות חסידים שונות בחתונה המפורסמת של ה"ינוקא" מבעלו, שנערכה בארץ בשנת 1965. בערב שלפני יום החתונה, אחרי ה"חתן מאהל", הובא החתן לבית כלתו מבית וישניץ, כדי לצאת עימה בריקוד-המצווה. בשעת הריקוד הגיש החתן לכלתו מטפחת לבנה, ובהפסק של מטפחת זו יצא הזוג בריקודים. המנהג לערוך את ריקודי-המצווה בערב שלפני יום החתונה, שהוא כמנהג צירנוביל, (16) מיוחס לר' נחום מצירנוביל, והוא מקובל בחצרות חסידים רבות. (17) בשעות המאוחרות של ליל יום החתונה יצאו ה"ינוקא" והכלה ב"ריקוד הכשר" (על כינוי זה לריקודי-המצווה בהמשך) הפעם בנוסח בעלו הכלה החזיקה בקצהו

האחד של אבנט החתן והחתן החזיק בקצהו השני, וכך חוללו לפני הנאספים. (18)

בחתונתו של נכד האדמו"ר מלאוב, שנערכה בארץ בשנת 1978, היה האדמו"ר הזקן הראשון שרקד את ריקוד-המצווה עם הכלה בהפסק של מטפחת-משי, כמנהג חסידי לאוב. אחריו רקד איתה אבי החתן ורק בסוף מסכת הריקודים יצא החתן בריקוד עם כלתו, אך בלא הפסק של מטפחת. (19) גם בחתונה בין חסידי וישניץ וזידטשוב, שנערכה בארץ בשנת 1980, רקדו את ריקוד-המצווה עם הכלה בהפסק של אבנט. (20) בחתונה חסידית בבני ברק, שנכחתי בה בשנת 1971, רקדו המחותנים והרב את ריקודי-המצווה שבסוף משתה החתונה בהפסק של אבנט, ואילו הכלה והחתן רקדו בלא הפסק. (21)

כפי שצוין לעיל, היו לריקודי-המצווה שמות משמות שונים. אחד המעניינים והמשמעותיים ביותר היה "כשר טאנץ", כלומר "הריקוד-הכשר". על מקורו של שם זה ומשמעותו כבר ביקשו להתחקות חוקרים לא מעטים, ובמיוחד יצחק ריבקינד במסתו על הכליזמרים (22) ובמחקרו על ריקודי החתונה, (23) בהם ניסה לעמוד על המועד שבו החלו להשתמש בשם ריקודי-מצווה. אולם כמה מקביעותיו על "הריקוד הכשר" זומנו אינן עולות בקנה אחד עם מקורותיו - הוא מייחס את התחלת השימוש במונח לראשית המאה ה-19, אך על סמך המקורות הספרותיים שבידינו, יש להקדימה למחצית המאה ה-18 לכל המאוחר.

ריבקינד תמה על פירושו של אברהם רכטמן לשם "כשר טאנץ": "ריקוד החתן עם הכלה לאחר סעודת-החתונה, להראות, כי הכלה

ריקוד המצווה בהפסק של מטפחת

MITZVEH-TANZ WITH A HANDKERCHIEF SEPARATING THE MAN FROM HIS FEMALE PARTNER

היתה כשרה". (24) אך לתמיהתו אין כל יסוד, שכן זה אכן המוטיב העיקרי להכרזה על ה"ריקוד הכשר". בהערות למאמרו של יהודה אלזט (אבידע) כותב דרויאנוב: "בסוף המשתה, כשהגיעה שעת הייחוד, אם החתונה 'כשרה', נערך 'המחול הכשר' הידוע: הכלה עומדת באמצע האולם בידה מטפחת, אחד אחד ניגשים חשובי הקרואים (הגברים), איש איש מהם תופס את המטפחת וסובב סובב אחד עם הכלה". (25)

וכך כותב הסופר עקיבא בן עזרא: "בכמה מקומות נהגו לרקוד כך את הריקוד הכשר: כאשר הכלה היתה כשרה [כלומר, כשרה מנידתה - צ"פ], היה החתן לוקח את ידי כלתו ויוצא עמה במחול. המחותנים והרב היו מרקדים עם מטפחת שהיו מחזיקים בקצה אחד והכלה בקצה השני. אך כאשר הכלה לא היתה כשרה, היתה אף היא מרקדת עם החתן בהפסק של מטפחת". (26)

על צורה שונה מעט של ה"ריקוד הכשר" אנו קוראים בזיכרונותיו של יעקב זיזמאר, הבדחן מהורודנא: "לאחר ברכת-המזון היו השושבניות לוקחות את הכלה ומעמידות אותה באמצע החדר, ידה עטופה במטפחת עם שובל. את השובל הזה היה כל מחותן לוקח בידו והיה סובב עם הכלה. זה היה נקרא 'הריקוד הכשר'". (27)

אחד השמות הנוספים לריקודי-המצווה הוא "שבת טאנץ", כלומר "ריקוד השבת". אם בשם "הריקוד הכשר" עוד אפשר למצוא קשר כלשהו לריקוד-המצווה בחתונה, ובמיוחד לריקוד בהפסק של מטפחת, הרי לשם "ריקוד השבת" אין לכאורה כל קשר לחתונה, (28) אולם הריקוד המתואר כאן אינו אחר מריקוד-המצווה בהפסק של מטפחת. הוא שונה מן

הריקודים שתוארו עד כה רק מבחינת האיש המנצח על המחול, שאינו הבדחן, אלא שוחט העיירה. וכך מתאר הסופר י"י ליניצקי את המחול: "הוא היה מנהל את הריקודים של שבת באמנות רבה. היה מוציא את מטפחתו הגדולה וסבב עמה מן האחד לשני, היה מצווה על הבדחן לקרוא לכולם, ולכלי-הזמר היה נותן סימן לנגן. את הקצה של המטפחת היה נותן בידי הכלה, ואת הקצה האחר - למוזמן לריקוד. בעצמו היה אוחז באמצעיתה, וכך היה מנהל את הריקוד עד שכלו כל הרוקדים הגברים והנשים". (29)

פאולינה ונגרוב מתארת בזיכרונותיה את חתונת אחותה חוה, שנערכה ב-1848 בביתם בבוברויסק, ובין היתר היא מתארת את צורת הריקוד הכשר: "לאחר סעודת-הנישואין ושבע הברכות הושיבו את הכלה בין אחיותיה, ביד אחת מהן היתה מטפחת-משי מרובעת. הבדחן היה מזמין את הגברים לרקוד עם הכלה. האחות היתה מגישה את הקצה האחד של המטפחת לכלה, ואת הקצה האחר - למוזמן לריקוד. המוזמן לריקוד סובב עם הכלה פעמיים במחול, עד שקרא הבדחן 'כבר רקדו'. אז הושיבו את הכלה בחזרה בין אחיותיה. בצורה זו רקדה הכלה עם כל הגברים שנכחו". (30) מנהג רווח היה שבין המתנות ששלח החתן ערב החתונה נכללה גם מטפחת התחרה שאיתה יצאה הכלה בריקוד-המצווה. (31)

ריקודי-המצווה במתכונות שתוארו עד הנה התפשטו עד מהרה גם אל מחוץ לחצרות החסידים, אל משכנות היהודים שבעיירות. שם הם קנו שביתה במסגרות של ריקודים חברתיים בחברה מעורבת. למרות זאת גדולי אדמו"רי החסידות השתתפו בהם לא פעם כי ראו במעמדות אלה מצווה גדולה שיש לקיימה.

מקור לא אכזב לתיאור ריקודים אלה משמשים לנו ספרי הזיכרון לקהילות ישראל שנכחדו בשואה, בהם העלו רבים מבני העיירות זיכרונות (בעיקר מהתקופה שבין שתי מלחמות העולם) מאורחות החיים שהתקיימו בעיירותיהם. תיאוריהם כללו תיאורי מחול רבים. נביא כאן רק כמה דוגמאות מהאוצר הבלום הזה:

בקהילת לינסק (=לסקו) היה נהוג שאת הכליזמרים היו מזמינים מראש ובשעת ההזמנה קובעים איתם את שכרם. בתעריף כלולה היתה נגינת חנים של "ריקוד הכלה", או בלשון העם ה"כלה טאנץ", וזה עניינו של ריקוד זה. הוא התקיים לפני כיסוי הכלה והיה נרקד בזוגות לפני הכלה על ידי כל אחת מן העלמות שבאו לחתונה. כבנות זוג לבאות אל החתונה היו משמשות רעותיה של הכלה או אחיותיה. כל ריקוד נוסף שרצתה עלמה כלשהי לרקוד במעמד זה בנוסף ל"כלה טאנץ", היה עליה להזמין אצל הכליזמרים ולשלם עבורו. שילמה העלמה את מחיר הריקוד שהזמינה, יכלו חברותיה להצטרף אליה לריקוד. לצורך זה היו העלמות מצטיידות במעות כסף קטנים. (32)

בקהילת חורז'ל היה ריקוד-המצווה ריקודים של הזקנים דווקא, והוא נרקד כך: כל רוקד היה מניח יד על שכם השכן וביחד סגרו מעגל שהכלה בתוכו. אחד הרוקדים היה מוציא מכיס הזיפצה מטפחת אדומה, נותן את קצה המטפחת האחת בידי הכלה ורוקד עימה במעגל. כשנפסק הריקוד - הכלה היתה נעלמת. (33)

בעיירה טוטשין נהנו ההורים לקנות את הריקודים לילדיהם. בפי העם נקרא העניין "קויפן טאנץ". ההורים שבעו נחת במעמד זה בהיווכחם כי בניהם יודעים את תורת הריקוד. (34)

להלן סיפור על מקרה מיוחד שאירע בקהילת האראדניצא: בעיירה נערכה חתונה לזוג שהיה נשוי כבר עשר שנים אך לא הוליד ילדים. לפי דיני ישראל צריכים היו הם לגט, אך מיאנו להיפרד, על כן העמידו חופה בחצר בית הכנסת והזוג הובל לחופתו בלוויית ספר תורה. הכליזמרים ניגנו בעצב והקהל כולו ליווה את הזוג לחופתו. נסגר מעגל סביבם ונרקדו "ריקודי-המצווה" - מי יודע, אולי מן השמים ירחמו. (35) חתונה כזו שייכת לקטיגוריות "חתונות-מצווה", חתונות שנערכו גם כסגולה נגד מגפות שפקדו קהילות בישראל. מעמדות אלה לוו בריקודי-מצווה שונים ומיוחדים, שקצרה היריעה מלתארם כאן. (36)

חשיבות רבה נודעה לכליזמרים בחתונות. אחד התיאורים המפורטים ביותר בנדון מצוי בספר הזיכרון לקהילת דובנה. מלבד תיאורם הנפלא והמלא של הריקודים, שלא מצאנו כמותו בשום מקור אחר, מוצאים אנו כאן גם את ציון מחירו של כל ריקוד וריקוד, שהוזמן על ידי הרוקדים אצל הכליזמרים ושלא היה כלול במחיר הנגינה המוסכם מראש. והרי תיאורם של הריקודים במסכת כלולות זו ולוח מחירם: מחיר ריקוד ה"קאדריל", ריקוד לארבעה רקדנים שארך כחמש עשרה דקות, ארבעים קופיקות. מחיר ריקוד ה"שריל", שנרקד בזוגות

"נכמה מקומות נהגו לרקוד כך את הריקוד הכשר: כאשר הכלה היתה כשרה (כלומר, כשרה מנידתה), היה החתן לוקח את ידי כלתו ויוצא עמה במחיל. המחותנים והרב היו מרקדים עם מטפחת שהיו מחזיקים בקצה אחד והכלה בקצה השני"

ושתחילתו איטית וסופו מהיר עד למה שכונה "דהירה" סוערת, עשרים קופיקות לזוג. לתיאור נרחב במיוחד, שלא מצאנו דוגמתו בשום מקור אחר, זכה ריקוד ה"פרייליכס": ריקוד זה היה נרקד בזוגות של שני גברים, שתי נשים או גבר ואשה. הרוקדים היו מסתדרים במרחק ניכר האחד מהשני, ואחד מבני הזוג היה מתחיל לבצע מול השני כל מיני תפילות וצעדות, ידיו משולבות לו מאחוריו ורגליו מקפצות אנה ואנה. משעיף היה נותן סימן לשני וזה היה מתחיל במסכת הריקודים שלו, ומנסה לעלות על הראשון באיכות הריקוד ובלהטוטים, וזאת בעזרת הקהל העומד סביב ומדרבן ומשלהב את הרוקדים. בסופו של עניין היו שני הרוקדים מתלהטים, שמים כל אחד יד על כתף השני ומרקדים יחדיו באקסטזה הולכת וגוברת, לקול נגינתם של הכליזמרים ומצהלות הנוכחים. מחירו של ריקוד ה"פרייליכס" היה עשרים קופיקות.

במסכת ריקודים זו נרקד גם ריקוד בשם "פוליש", וזה תיאורו: אחד החסידים נוטל לידי מטפחת ואוחזה בקצה אחד, הכלה נוטלת את קצה המטפחת השנייה וכך הם יוצאים בריקוד זה מול זה כדי לשמח חתן וכלה. אין זה אחר מאשר ריקוד-המצווה בשינוי שם. (37)

מחיר ריקוד ה"קאדריל", ריקוד לארבעה רקדנים שארך כחמש עשרה דקות, ארבעים קופיקות. מחיר ריקוד ה"שריל", שנרקד בזוגות ושתחילתו איטית וסופו מהיר עד למה שכונה "דהירה" סוערת, עשרים קופיקות לזוג

במסכת הרחבה של ריקודי-המצווה מזדקרות לעינינו דמויות לא מעטות של "רקדני-מצווה", לא מחותנים, קרובים ושאר מוזמני החתונה, שזו להם מצוות היום, אלא אנשים פשוטים, "עמד", שריקוד-המצווה היה להם מצווה שהיו מקיימים בכל חום ליבם ותמימות אמונתם. ביניהם היו כאלה שבעד כל הון שבעולם לא היו מוכנים לוותר על מצווה זו. אנשים פשוטים אלה הפכו חלק מנופה של העיירה וחתונה בלעדיהם לא תתואר. נעלה אפוא אחדות מן הדמויות האלה.

בעיירה בארנוב חי יויז'פ דער יושר-מאכער, אשר בין יתר מעשי צדקתו נודע בריקודיו בשמחת תורה ובמיוחד בחתונות. ר' יויז'פ חייט היה ובשעה שזכה לחתן ילד לא היה מי

שידמה לו. החופה נערכה באמצע הרחוב, ולאחריה נהג ר' יויז'פ לתפוס בידי החתן והכלה, להובילם דרך השוק, לקרוץ לכליזמרים (שהיו מעניי החייטים ושואבי המים) ולצוות עליהם לנגן את ריקוד ה"פרייליכס". מאחורי הכליזמרים צעדו המחותנים, האורחים וילדי העיירה. לפתע היה משאיר ר' יויז'פ את החתן והכלה על עומדם ויוצא לפנייהם בריקוד כשבידיו הוא נושא חלה קלועה ענקית, וכל הקהל מלווה אותו במחאות כפיים. (38)

בעיירה סחובולה ידועות היו צדקניות רבות, ביניהן בלטה הצדקת זלאטקע, בשל מאמציה באיסוף כספים בשביל כלות עניות. זלאטקע נהגה להופיע בכל חתונה כשהיא מלובשת ומקושטת במיטב בגדיה וקישוטיה. כשהיו מובילים חתן וכלה לחופתם, היתה היא מרקדת לפנייהם לאורך כל הדרך אגב מחיאות כפיים. (39) רושם רשומות שני מאותה העיירה מספר, שאל ריקודיה של זלאטקע היתה מצטרפת גם הסבתא פאיע. שתייהן היו עוברות בדרך אל החופה כשהן נושאות דליים מלאים מים, והקהל היה מטיל לתוכם מטבעות כסף קטנים. בדרך חזרה מן החופה היו זלאטקע ופאיע מרקדות לפני הכלה. (40)

בקהילת חורוסטקוב היתה ידועה דמותה של חנה השחורה. כינויה בא לה כי הרבתה ללבוש שחורים ובשל התעסקותה במצוות טהרת המתים. מצווה נוספת שנהגה לקיים היה לחולל בכל חתונה של כלה ענייה את ה"מצווה טאנץ". (41)

בקהילת סארניקי היה מנהג בשם "פירן צום רימפל", להוביל את החתן למחולות, שהיה מקיים למחרת החופה בלוויית הכליזמרים ברחובות העיירה. בתהלוכה זו היה עושה גדולות יהודי בשם שיע. הוא היה מגיע לבוש מלבוש טורקי מיוחד במינו, מקושט בפרחים גדולים, והיה מרקד בראש התהלוכה לפני החתן על גבי קביים גבוהים מעץ ומשמח את הקהל. (42)

דוגמה נוספת ל"ריקוד החלה", או בלשון העם ה"חלה טאנץ", שהיה נפוץ כל כך בקהילות ישראל במזרח אירופה, מצאנו בעיירה קוזניץ. שם קיימו את המצווה ארבע צדקניות העיירה, רבקה ושרהילה, גרינע והנדל, שהיו גם גבוהות בראש מכל יתר הקהל. הן נהגו לרקוד את "ריקוד החלה" לפני כל זוג חדש עם חלה עצומת ממדים בדיהן. העידו עליהן כי הן האמינו שבריקודן הן מקיימות את מצוות שימוח החתן והכלה כהלכתה. (43)

בעיירה זאמברוב ידועה היתה מלכה "צימבל". אשה זו - כך מעידים - היתה ידועה בימי נעוריה לא רק בגלל ריקודיה בחתונות אלא גם כ"בדחן". את ריקודיה היתה מבצעת כשהיא מלווה את עצמה בנקישה על מצלתיים, כמרים הנביאה בשעתה. סבורים שכינויה "צימבל" בא לה מאותם מצלתיים. (44)

בעיירה ניישטאטעל היתה לזקנה ראכע יונה'ס חזקה על כל ריקודי חתונה לאחר החופה לפני החתן והכלה. בניגוד לריקוד המפורסם בשעה זו, "ריקוד החלה" היתה ראכע יונה'ס מרקדת כשהיא נושאת בכפיה עוגה גדולה ומרימה אותה אל על. לפי קצב המארש המושמע על

ידי הכליזמרים היתה מרקדת לפני החתן והכלה כשהיא פוסעת שלוש פסיעות קדימה ושלוש פסיעות אחורה. סברה היתה בין אנשי העיירה, שסמליות רבה היתה בריקודה של הזקנה עם העוגה. לדעתם סימלה העוגה פרנסה, ואילו ריקודיה היו סמל לאריכות ימים. (45)

בעיירה רוזינוי ידועה היתה דמותה של הדסק"ה, שאנשי העיירה קראוה דרך חיבה אמא של העיירה. לא היתה מצווה קטנה כגדולה שהניחה הדסק"ה מידה ולא עשתה, ובין המצוות שמילאה מפורסמים היו ריקודיה בתהלוכה שהובילו בה כלה יתומה ענייה לחופה. היא ראתה עצמה כאם או כמחותנת, וכל הדרך לחופה היתה מרקדת לפני הכלה ומוחאת כפיים. בשעת עשיית מצווה זו האושר ניבט ממש מעיניה. (46)

בעיירה קאריוו התפרסמה אשה בשם יאכטל, אשר כינוה גם "יאכטל די גבאיטע", כלומר יאכטל הגבאית או "יאכטל מיטן קויליש", כלומר יאכטל עם החלה. כינויה השני בא לה באשר לא היתה חתונה בעיירה שלא היתה מרקדת בה לפני חתן וכלה, בדרך אל החופה ובחזרה ממנה, את הריקוד עם החלה. היא רקדה באותו הלהט גם כשארכה הדרך אל החופה וממנה, בחתונתם של עשירים ועניים כאחד. (47)

העלינו כמה דמויות של "רקדני מצווה", שבריקודיהם העלו את-ריקודי-המצווה למדרגה רוחנית גבוהה ביותר - של עשיית מצווה מתוך אמונה תמימה. בריקודיהם משכו רקדני המצווה את ההמון, ולא במקרה נזכרו דמויותיהם בספרות הזיכרון לקהילות ישראל. בדמותם ובאופן שבו מילאו את מצוות כיצד מרקדין עלי חתונות קנו את עולמם.

הערות

1. תלמוד בבלי, כתובות ט"ז:א'
2. ר' יעקב בן אשר, **טור אבן העזר**, ס"י ס"ה
3. ר' יעקב הלוי מולין, **מנהגי המהרי"ל**, "הלכות נישואין"
4. ראה בנידון: צ' פרידהבר, "בית המחולות בחייה של יהדות אשכנז בימי הביניים", **מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי**, ז', י-ם תשמ"ד, עמ' 44-60
5. ר' אייזיק טירנויא, **מנהגים**, וויניציאה ש"ן (1590), עמ' ע"א
6. י' ריבקינד, **כליזמרים - פרק בתולדות האמנות העממית**, ניו יורק, תש"ד, עמ' 28
7. ט' פרעשל, "וועגן מצווה טאנץ", **יידישע שפראך**, (xiii), ניו יורק 1963, עמ' 28-29
8. ר' אברהם צבי הירש אייזנשטאט, פתחי תשובה במהדרות **שולחן ערוך**, "אבן העזר", ס"ה ס"ה
9. ר' יחיאל מיכל אפשטיין, **דרך הישר לעולם הבא**, פפא"מ, תמ"ד (1704), עמ' פו:א
10. ר' יוחנן לוריא, **משיבת נפש**, כתב יד, אוקספורד 1991, Opp. Add. 4, קטלוג נויבאוואר מס' 225; המחלקה לכתבי יד של הספריה הלאומית והאוניברסיטאית, מיקרופילם 16726
11. שם, "פרשת חיי שרה", דף כ"ב, עמ' ב'
12. שם, "פרשת בשלח", דף פ"א, עמ' א'

13. ש"א הורודצקי, **החסידות והחסידיים**, תל אביב, תשי"א, ספר רביעי, עמ' קצ"ב
14. י"צ ליבוביץ, **שלחן העזר**, דף ע"ט:ב, פ:א
15. י' אבן, **פונ'ם רבינ'ס הויף**, ניו יורק 1922, עמ' 201-208
16. "מאה אדמו"רים יבואו לחתונה", **ידיעות אחרונות**, 17.2.1965
17. א"א זיס (עורך), **ספר מנהגי קומורנא**, ת"א תשכ"ה, ס"י קכ"ז, עמ' לא-לב
18. **ידיעות אחרונות**, 17.2.1965
19. א. אברהם, "אוירה מאופקת בחתונת נכדו של האדמו"ר מלוב", **ידיעות אחרונות**, 14.7.1978
20. מ. אלקן, "שושלת האדמו"רים של וישניץ וזיטשוב נקשרו בקשרי נישואין", **מעריב**, 27.10.1980
21. על היתר ואיסור ריקודים של קרובים כל שהם עם הכלה, ר' ש' כ"ץ, **קדושים תהיו**, י-ם, תש"ם, עמ' 78; מ' שטערן, **באר משה**, ניו יורק, תשל"ה, חלק ד', ס"י קלב-קלג, עמ' קצ"ב
22. י' ריבקינד, **כליזמרים**, עמ' 29
23. י' ריבקינד, "א חתונה נאמען, יידישע טאנץ און א ווייבערישע פרנסה", **יידישע שפראך**, ניו יורק 1962, (2xxii), עמ' 45-49
24. א' רעכטמאן, "א צאל מינהגים און זייערע פאלקסטימלעכע טעמים און באטייטן", **ייווא בלעטער**, ניו יורק, (xiii), עמ' 251
25. א' דרויאנוב, נוספות למאמרו של י' אלזט, "ממנהגי ישראל", **רשמות א'**, אודיסה תרע"ח, עמ' 361, הערה ט"ז
26. ע' בן-עזרא, "חתונה צניעות", **יידישע שפראך**, ניו יורק, 1963, (2xxiii), עמ' 47
27. י' זיזמאר, "אמאליקע חתונות", **פנקס פאר דער גשיכטע פון ווילנע און די יארן פון מלחמה און אקופאציה**, וילנה, תרס"ג, עמ' 875
28. על מקורו של השם והקשר לריקודי החתונה, ראה: י' ריבקינד, "א חתונה נאמען", עמ' 48-49; ח. ליבערמאן, "וועגן א 'שבת' וואס איז איינגהילט אין א סוד", **יידישע שפראך**, ניו יורק, 1960, (2xx), עמ' 50-55
29. י"י ליניצקי, **דאס חסידישע יונגעל**, וילנה 1897, עמ' 102-103
30. P. Wengeroff, **Memoirer einer Grossmutter**, Berlin 1908, 1 pp. 182-183
31. S. Rappaport, "Aus dem religiosen Leben der Ostjuden", **Der Jude**, iii, pp. 225-226
32. ש' פרידלנדר, "שמחות אין שטעטל", **ספר יזכור לקדושי ליבא**, י. ח.ש.ד. ח.מ.ד. עמ' 163
33. ש' אדלר, "אגדת חורז'ל", **ספר זכרון לקהילת חורז'ל**, ת"א, תשכ"ז, עמ' 36
34. ר' האמוט, "א חתונה אין שטעטל", **ספר זכרון טוטשין-קרפינה**, תל אביב, תשכ"ח, עמ' 136-135
35. ב' כ"ץ, "האראדנציא", **ספר זוויהל**, ת' תשכ"ב, עמ' 79
36. צ' פרידהבר, "ריקודי מצווה עלי חתונות מצווה", **מחקרי המרכז לחקר הפולקלור**, ג', י-ם, 1972, עמ' קפג-קפז; פרידהבר, "חתונות מגפה' בראי הספרות והעתונות העברית", בתוך: **דפים למחקר בספרות**, 7, חיפה, תשנ"א, עמ' 305-315
37. מ' קצ'קה, "חתונות וכליזמרים יהודיים", **ספר דובנא**, ת"א, תשכ"ב, עמ' 340-342
38. ה' פענסטער, "שטעטליקה טיפן", **ספר**

- יזכור בארנב, י-ם, תשכ"ד, עמ' 156
39. דינה באר, "על קאווסקי-זאקילקווסקי, פון מיין פריסטר יוגנט", סוחובולה, **אנציקלופדיה של גלויות**, י-ם ת"א, תשי"ז, עמ' 269
40. ש"א פראנצוז, "מיין שטעטל", שם, עמ' 281
41. ק"י ווסברוד, "העוסקים בצרכי ציבור", **ספר הרוסקוב**, ת"א, 1968, עמ' 193
42. ש' זייארמן, "דמויות", **ספר זכרון לקהילת סארניקי**, חיפה, תשכ"ח, עמ' 349
43. ח' שפירא, "אלה בכינוור ואלה בחוצרה", **ספר קוצ'ניץ**, ת"א, תשל"ל, עמ' 187
44. יו"ט לוינסקי, "נשים צדקניות", **זאמברוב**, ת"א, 1963, עמ' 301-299
45. מ' אונגר, "אידן שרייבען", פון אייביקן קוואל, **דער טאג מארגען דשורנאל**, ניו יורק, 25.8.1960
46. י"ל מינץ, "הדס"קה", **ספר זכרון רוז'נוי**, ת"א, תשי"ז, עמ' 55
47. ח' לערמאן-קאווא, "א בינטל זכרונות", **יזכור בוך קאריוו**, ת"א, תשט"ו, עמ' 934